

Piotr Kalicki

Ochrona dziedzictwa archeologicznego w Peru

Ochrona Zabytków 62/2 (245), 75-90

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OCHRONA DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO W PERU

1. Machu Picchu – najsłynniejsze stanowisko Ameryki Południowej. Wszystkie fot. P. Kalicki.

1. Machu Picchu – the most famous site in South America. All photos: P. Kalicki.

Niewiele dziedzin nauki wzbudza tak żywe zainteresowanie przeciętnego człowieka jak archeologia. Szczególnie mocno rozbudzają wyobraźnię pozostałości po starożytnych cywilizacjach zasypane lotnymi piaskami pustyni czy zagubione w niedostępnej dżungli. Rozpoznawalnym na całym świecie symbolem takiego postrzegania przeszłości, a równocześnie turystyczną mekką na skalę globalną jest

Machu Picchu. Będąc owocem trwającego kilka tysięcy lat rozwoju andyjskiego kręgu kulturowego, każe nam ono zastanowić się nad stanem zachowania i prawnymi uregulowaniami ochrony dziedzictwa kulturowego w Peru (il. 1). Ma to istotne znaczenie, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę, że Środkowoandyjski Krąg Kulturowy – obejmujący obok stanowiącego jego jądro terenu współczesnego Peru

również terytorium Ekwadoru, większej części Boliwii, północnego Chile oraz północno-wschodniej Argentyny – był jednym z dwóch najważniejszych w Nowym Świecie obszarów, na których rozwijały się prekolumbijskie cywilizacje. Świadectwa jego rozwoju na równi z zabytkami starożytnego Egiptu, Mezopotamii, klasycznej Grecji i Rzymu czy Mezoameryki tworzą część dziedzictwa kulturowego całej ludzkości.

Intensywny rozwój polskich badań archeologicznych, z których dla przykładu przytoczyć można prace Polskiej Misji Andyjskiej w rejonie Nevado Coropuna¹, Proyecto Churajón w dorzeczu Rio Tambo² czy studia dr. hab. A. Krzanowskiego nad kulturą Chancay³, nadaje temu zagadnieniu także duże znaczenie praktyczne. Prawne aspekty ochrony dziedzictwa kulturowego nie tylko wyznaczają ramy i sposoby prowadzenia badań archeologicznych, lecz przede wszystkim określają model ochrony stanowisk i artefaktów archeologicznych, stanowiących znaczącą część tegoż dziedzictwa.

Zainteresowanie tak egzotycznym systemem prawnym niewątpliwie ułatwia fakt, że jest on oparty na europejskich wzorcach, zarówno tych przyniesionych z ojczyzny przez hiszpańskich konkwistadorów, jak i tych zaczerpniętych z państw zachodnioeuropejskich, między innymi Niemiec. Sytuacja polskiego badacza jest więc tu znacznie korzystniejsza niż chociażby w krajach Bliskiego Wschodu, będących w kręgu muzułmańskiej myśli prawniczej. Szczególnie interesujące jest również dostosowanie uregulowań ochrony dziedzictwa kulturowego do odmiennych niż w Europie wyzwań, mających zarówno charakter przyrodniczy, jak i kulturowy.

Pragnę skupić się w tym artykule głównie na relacji między zagrożeniami a uregulowaniami prawnymi ochrony zabytków. Uważam, że należy położyć nacisk przede wszystkim na niebezpieczeństwa o charakterze społecznym i kulturowym, gdyż właśnie im prawo może skutecznie przeciwdziałać. Chciałbym jeszcze zaznaczyć, że niniejsze opracowanie ma charakter przyczynkarski i nie stanowi próby nakreślenia całościowego obrazu systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Peru.

Czynniki zagrażające zabytkom

Czynniki zagrażające prekolumbijskim zabytkom można podzielić na dwie grupy: przyrodnicze i antropogeniczne. Regulacje prawne mogą odgrywać znaczącą rolę w zapobieganiu niekorzystnemu

wpływowi tych drugich, natomiast mają niewielkie szanse przeciwdziałać tym pierwszym. Z tego powodu chciałbym skupić swoją uwagę na zagrożeniach o charakterze społecznym, poprzestając jedynie na zarysowaniu niebezpieczeństw przyrodniczych.

Do zagrożeń przyrodniczych należy przede wszystkim niekorzystny wpływ klimatu. Położone w różnych strefach klimatycznych stanowiska archeologiczne ulegają wietrzeniu chemicznemu w dżungli⁴, a fizycznemu w górach i na nadbrzeżnych pustyniach⁵. Opady w połączeniu z dynamiczną rzeźbą terenu o dużych różnicach wysokości względnych wywołują często niszczące spływy gruzowo-błotne⁶, których najgłośniejszym przykładem były wydarzenia ze stycznia 2010 r., kiedy kilka tysięcy turystów zostało odciętych od świata w Machu Picchu⁷. Natomiast na wybrzeżu przynieszone przez El Niño deszcze powodują rozmywanie piramid wzniesionych z suszonej na słońcu cegły. Drugim bardzo poważnym niebezpieczeństwem są trzęsienia ziemi zagrażające zachowanym pozostałościom architektury⁸.

Zdecydowanie większym zagrożeniem niż siły natury stała się dla zabytków działalność człowieka. W ciągu minionego wieku jej nasilenie wzrosło tak dalece, że realnie zagraża ona unicestwieniem większej części stanowisk archeologicznych, a w konsekwencji niepowetowanymi stratami dla dziedzictwa kulturowego.

Jednym z najpoważniejszych niebezpieczeństw jest nielegalne osadnictwo na terenach stanowisk archeologicznych. Problem ten, wskutek eksplozji demograficznej, narasta z każdym rokiem coraz bardziej. Dramatyczna wręcz sytuacja pod tym względem panuje na Środkowym Wybrzeżu, gdyż osiedlają się tam imigranci z rejonów górskich przybyli w okolice Limy w poszukiwaniu pracy⁹ lub zmuszeni do ucieczki przed trwającymi w Peru w latach 80. i 90. walkami między siłami rządowymi a bojówkami Świetlistego Szlaku¹⁰. Również niekontrolowana działalność inwestycyjna, sponsorowana często z funduszy publicznych, jak budowa dróg czy sieci wodociągowych, prowadzi często do dewastacji stanowisk archeologicznych¹¹ (il. 2).

Poważne zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego stanowią projekty irygacyjne. W sytuacji ciągłego głodu ziemi są one często entuzjastycznie popierane przez mieszkańców i władze lokalne, bez względu na ich konsekwencje dla stanowisk archeologicznych. Przykładem takich działań jest zniszczenie części osady w Juscallacta, datowanej na X-XV w.,

2. Slumsy zagrażające osadzie w Cerro Colorado.
2. Slums threatening a settlement in Cerro Colorado.

w ramach prac Proyecto Majes¹². Sytuacja jest jeszcze gorsza w przypadku inwestycji komunalnych i prywatnych, dokonywanych często z pominięciem prawnej procedury, co skutkuje całkowitą dewastacją relikwów prekolumbijskich¹³.

Zarówno nowoczesne, jak i tradycyjne praktyki rolnicze niosą ze sobą niszczenie relikwów archeologicznych. Potrzeba zmechanizowania prac rolnych prowadzi niekiedy do demontowania prekolumbijskich tarasów rolniczych, co w dłuższej perspektywie prowadzi do wyjąłwienia gleby na skutek wzmożonej erozji¹⁴. Lokalni rolnicy wykorzystują też wnętrza zrujnowanych starożytnych budynków w charakterze poletek uprawnych¹⁵. Negatywne skutki powoduje niekontrolowany wypas wielbłądowatych i bydła, które dewastują i zanieczyszczają stanowiska archeologiczne czy tarasy uprawne. Pasterze wykorzystują także wtórnie struktury prekolumbijskie w charakterze schronień i zagrod dla swoich zwierząt¹⁶.

Wiele dobrze zachowanych obiektów architektonicznych zostało przez miejscową ludność potraktowanych jako źródło taniego budulca. Dotyczy to zwłaszcza wzniesionych z kamienia stanowisk na terenach górskich¹⁷. Ta negatywna praktyka jest

bardzo rozpowszechniona – spotkani przeze mnie w 2009 r. mieszkańcy Cuzco twierdzili, że dotknęła nawet tak znanych zabytków, jak światowej sławy twierdza Sacsayhuaman, z której zabierano tworzące ją wapienne bloki, by wypalać z nich wapno (il. 3).

Spośród wszystkich praktyk dewastujących dziedzictwo kulturowe na szczególną naganę zasługuje masowe rabowanie stanowisk archeologicznych. Ten proceder ma miejsce przede wszystkim na cmentarzyskach, na których rabusie, zwani *huaqueros*, spodziewają się znaleźć cenne artefakty, zwłaszcza ceramikę stołową, tkaniny oraz przedmioty z metali i kamieni szlachetnych. Niektóre kultury, np. Chancay, bardzo ucierpiały wskutek masowej dewastacji. Świadczy o tym fakt, że większość muzealnych kolekcji na świecie z ich wytworami pochodzi z rabunku¹⁸. Nielegalnie pozyskane znaleziska są przemyćcane poza granice Peru, a następnie sprzedawane na aukcjach¹⁹. Ze smutkiem trzeba stwierdzić, że łupem *huaqueros* padają nawet stanowiska położone w granicach parków narodowych i rezerwatów²⁰. Zjawisko to jest szczególnie niebezpieczne w sytuacji, gdy panująca moda na andyjskie kultury kreuje duży popyt na ich wytwory²¹.

Prawne uregulowania ochrony zabytków

Podstawowym aktem prawnym regulującym ochronę dziedzictwa kulturowego w Peru jest *Ley General del Patrimonio Cultural de la Nación* (*Ley nr 28296* z 21 lipca 2004, zwany dalej l.p.c.n.), który określa zasady i środki prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego. Należy podkreślić, że wspomniana ustawa zawiera nie tylko normy o charakterze administracyjnym, lecz również cywilnoprawnym. W odróżnieniu od polskiej Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (zwanej dalej u.o.o.z.) brak w niej natomiast przepisów karnych, które w Peru zawarte są w Kodeksie Karnym (*Código Penal Decreto legislativo nr 635* z 3 kwietnia 1991, zwany dalej c.p.).

Rozważania nad peruwiańskimi regulacjami należy zacząć od przyjrzenia się zawartej w art. II l.p.c.n. definicji dziedzictwa kulturowego narodu. Zgodnie z nią w skład dziedzictwa wchodzi wszystkie pozostałości działalności ludzkiej, zarówno materialne, jak i niematerialne. Ta definicja jest więc szersza od zawartej w art. 3 pkt. 1 u.o.o.z., która obejmuje tylko rzeczy oraz wynikającą z art. 6 ust. 2 u.o.o.z. ochronę nazw historycznych. Brzmienie definicji z l.p.c.n. jest prostą konsekwencją zakresu regulacji tego aktu, który w przeciwieństwie do polskiej ustawy koncentrującej się na zabytkach²² dotyczy wszelkiego typu dóbr kultury. Pozostałości ludzkiej działalności są podobnie określane w obu aktach prawnych – muszą posiadać wartość naukową, artystyczną czy historyczną. Pewną różnicą w stosunku do stanu normatywnego w Polsce jest zawarte w art. III l.p.c.n. domniemanie legalne, że dziedzictwo narodowe obejmuje wszystkie obiekty z czasów prekolumbijskich, kolonialnych i republikańskich.

Wymienienie w zawartym w art. 1 ust. 1 pkt 1 l.p.c.n. katalogu otwartym dóbr kultury nieruchomości pozostałości materialnych życia i aktywności człowieka, zarówno miejskiej, jak i wiejskiej, które mogą mieć między innymi wartość archeologiczną i historyczną, potwierdza ich szczególną rolę w ramach dziedzictwa kulturowego i specyfikę decydującą o ich wyodrębnieniu. Odpowiada to pojęciu zabytku archeologicznego z art. 3 pkt 4 u.o.o.z. Takie relikty mogą być położone na powierzchni ziemi, pod nią, a także pod wodą. Podlegają one ochronie wraz z ich otoczeniem krajobrazowym oraz strefą niezbędną do ich zabezpieczenia. Duże znaczenie dla ochrony dziedzictwa archeologicznego ma również wymie-

nienie wśród zabytków ruchomych (art. 1 ust. 1 pkt 2 l.p.c.n.) produktów wykopalisk i odkryć archeologicznych, przedmiotów pochodzących z miejsc i obiektów o znaczeniu historycznym, archeologicznym i artystycznym oraz dzieł sztuki. Ta ostatnia kategoria ma charakter pomocniczy, gdyż tylko niektóre pozostałości prekolumbijskich kultur posiadają wystarczające walory artystyczne, by uznać je za dzieła sztuki.

W systemie organów ochrony zabytków, zgodnie z art. VII i art. 19 l.p.c.n., właściwy dla opieki nad dziedzictwem archeologicznym jest Narodowy Instytut Kultury (*Instituto Nacional de Cultura*, zwany dalej INC). Artykuł 31 l.p.c.n. stanowi, że obowiązkiem każdego funkcjonariusza publicznego jest dbanie o dobra kultury znajdujące się pod jego zarządem lub opieką. Takie uregulowanie nie ma jedynie charakteru programowego – naruszenie powołanej normy skutkuje odpowiedzialnością cywilną, karną i administracyjną w postaci grzywny z art. 49 ust. 1 lit. g l.p.c.n.

W ramach określonych prawem zadań i kompetencji do współdziałania z wyspecjalizowanymi organami ochrony dziedzictwa kultury zobowiązane są również rządy regionalne (*gobiernos regionales*) i samorządy lokalne (*municipalidades*). Dotyczący tych pierwszych art. 28 l.p.c.n. ma charakter ogólnej normy programowej i nie określa żadnych konkretnych form współdziałania. W odniesieniu do samorządów lokalnych podobnie sformułowane są art. 29 ust. 1 lit. a i b, nakładające obowiązek współdziałania z INC przy ochronie dziedzictwa kulturowego oraz zobowiązujące do podjęcia, w ramach przynależnych im kompetencji, środków niezbędnych do zachowania w stanie nie pogorszonego dóbr kultury. Natomiast litera c cytowanego artykułu nakłada na samorządy lokalne obowiązek opracowywania planów i programów ochrony, konserwacji i promocji dóbr kultury. To uregulowanie zbliżone jest do postanowień zawartych w art. 21 u.o.o.z. Podkreślenia wymaga także fakt, że zgodnie z art. 29 ust. 2 l.p.c.n. akty prawa miejscowego dotyczące dóbr kultury przyjęte bez wcześniejszej opinii właściwego organu są nieważne. Analogicznie, w prawie polskim projekty i zmiany obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wymagają na mocy art. 20 u.o.o.z. uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Należy jednak zauważyć, że w porównaniu z polskimi rozwiązaniami stosunkowo niewiele jest w Peru instytucji, dzięki którym samorządy lokalne i regionalne mogłyby aktywnie uczestniczyć w ochronie zabytków.

3. Ubytki w murach Sacsayhuaman.
3. Missing fragments of walls in Sacsayhuaman.

Zgodnie z deklaracją, zawartą w art. V akapit 3 l.p.c.n., Państwo promuje udział sektora prywatnego w ochronie dziedzictwa kulturowego. Przejawia się to przede wszystkim w uregulowaniach dotyczących prywatnych muzeów i kolekcji, zawartych w Tytule IV l.p.c.n. Warto zauważyć, że w peruwiańskiej rzeczywistości odgrywają one większą rolę niż w Polsce, gdyż kilka najważniejszych i największych muzeów Limy, jak Museo Amano czy Museo Larco Hoyle, należy właśnie do tej kategorii. Tematyka ta stanowi jednak odrębny problem i nie będzie szerzej poruszana w niniejszej pracy.

Odmienne w stosunku do rozwiązań polskich kształtuje się kwestia własności zabytków archeologicznych. Zgodnie z art. V oraz art. 3 l.p.c.n. *in principio* dobra kultury mogą być własnością zarówno publiczną, jak i prywatną, jednak ta zasada nie

pozbawiona jest licznych ograniczeń zawartych w przepisach szczegółowych l.p.c.n. Przede wszystkim na mocy art. 5 akapit 1 l.p.c.n. wszystkie nieodkryte obiekty i stanowiska archeologiczne stanowią własność Państwa. Ponadto, zgodnie z akapitem drugim tego artykułu, znane obiekty i stanowiska, które w momencie ogłoszenia l.p.c.n. nie były własnością prywatną, są własnością Państwa. Co więcej, na mocy art. 6 ust. 1 l.p.c.n., *ex lege*, własnością Państwa są w Peru wszystkie relikty nieruchomości kultur prekolumbijskich. Pewnym wyjątkiem od tej zasady są postanowienia ust. 2, zgodnie z którym budynki wzniesione na pozostałościach z czasów prekolumbijskich stanowią łącznie z nimi jedną niepodzielną nieruchomość, która może być własnością prywatną, co wynika z zamieszczonego w tym ustępie zastrzeżenia o dopuszczalności jej

wywłaszczenia. Drugie wyłączenie, zawarte w art. 8 l.p.c.n., dotyczy dóbr kultury będących własnością Kościoła katolickiego, związków religijnych i innych wyznań. Analiza tego przepisu pokazuje, że w istocie rzeczy zakres tego wyjątku sprowadza się do odkrytych nieruchomości dóbr kultury pochodzących z czasów prekolumbijskich, czyli w praktyce sporadycznych przypadków. Własność prywatną mogą również, zgodnie z art. 6 ust. 4 l.p.c.n., stanowić nieruchomości dobra kultury znajdujące się na terenie prywatnym i pochodzące z okresów późniejszych niż prekolumbijski oraz, na mocy art. 7 ust. 1 l.p.c.n., ruchome dobra kultury niezależnie od ich wieku. Podsumowując ten krótki przegląd uregulowań dotyczących własności dóbr kultury – widać, że ustawodawca peruwiański zdecydowanie preferuje własność państwową. Jest to poważna różnica w stosunku do polskiego prawa, które pozostaje co do zasady neutralne w kwestiach własnościowych, z wyjątkiem art. 35 ust. 1 u.o.o.z., zgodnie z którym przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, pozyskane podczas badań archeologicznych lub odkryte przypadkowo, stanowią własność Skarbu Państwa. Przyjęte w Peru rozwiązanie uzależniające kwestie własnościowe nieruchomości od wieku stanowisk archeologicznych może też rodzić poważne trudności praktyczne w przypadku niejednoznacznego lub nieprecyzyjnego ich datowania.

Pozycję własnościową Państwa wzmacniają przepisy dotyczące wywłaszczenia. Jego podstawę stanowi art. 11 l.p.c.n., uznający za przesłankę zastosowania tej instytucji prawnej niebezpieczeństwo utraty dobra przez porzucenie czy zaniedbanie, jak też poważne ryzyko zniszczenia lub istotnego pogorszenia się jego stanu, które muszą zostać zadeklarowane przez INC. Warto podkreślić, że w istocie rzeczy przesłanki wywłaszczenia są nieostre, co skutkuje szerokim zakresem uznania administracyjnego przy stosowaniu prawa. Wywłaszczenie może dotyczyć nie tylko terenu, na którym znajduje się nieruchome dobro kultury, lecz również obszaru niezbędnego ze względów technicznych do jego ochrony, restauracji lub konserwacji. Może ono być zawieszane, jeśli w terminie wynikającym z rozporządzenia wykonawczego do l.p.c.n., a przed wydaniem deklaracji INC, właściciel rozpocznie prace restauratorskie lub konserwatorskie zgodnie z wytycznymi INC. Należy podkreślić, że warunki skorzystania z tego wyjątku są bardzo rygorystyczne. W prawie polskim analogiczne rozwiązanie obwarowane jest przesłanką wystąpienia niemożliwego do usunięcia

zagrożenia dla zabytku. Nieostre przesłanki, szeroki zakres przedmiotowy i trudne do spełnienia warunki korzystania z zawieszenia wywłaszczenia w sposób bardzo istotny wzmacniają pozycję Państwa w systemie ochrony dóbr kultury w Peru.

Uzupełnieniem postanowień dotyczących kwestii własnościowych jest instytucja przeniesienia osób zajmujących nielegalnie teren, na którym znajdują się nieruchome dobra kultury z czasów prekolumbijskich, unormowana w art. 27 l.p.c.n. Powstała ona w odpowiedzi na gwałtowny wzrost liczby ludności i powstawanie dzielnic biedoty, zagrażające zajęciem stanowisk archeologicznych pod niekontrolowaną zabudowę. Zastosowanie tego rozwiązania, co należy do kompetencji INC, jest pomyślane jako środek tymczasowy, mający niezwłocznie zabezpieczyć dziedzictwo kulturowe przed zniszczeniem. Wskazuje na to uwaga, że skorzystanie z tej instytucji nie uchybia innym środkom prawnym zmierzającym do ochrony nieruchomego dobra kultury. Takie rozwiązanie nie występuje w prawie polskim, przede wszystkim ze względu na brak podobnego problemu w naszych realiach.

Artykuł V l.p.c.n. oraz artykuły 3 i 4 będące rozwinięciem zamieszczonej w nim zasady stanowią, że zarówno prawo własności, jak i jego wykonywanie objęte są licznymi ograniczeniami i warunkami, mającymi swe źródło w ustawach, jak też w środkach administracyjnych podjętych przez właściwe organy w interesie publicznym. Należy podkreślić, że przepis art. 3 *in fine* l.p.c.n. pełni funkcję ogólnej normy kompetencyjnej, mającej charakter bardziej programowy, niż będącej podstawą zastosowania konkretnych środków przez organy administracji. *Ratio legis* wprowadzenia takich postanowień, według art. 4 *in fine* l.p.c.n., stanowią interes publiczny i zapewnienie odpowiedniej konserwacji dobra kultury. Jako *superfluum*, mające jedynie znaczenie informacyjne, trzeba ocenić powtórzenie w art. 6 ust. 2 *in fine* oraz art. 8 *in fine* deklaracji ograniczenia prawa własności i jego wykonywania w stosunku do dóbr kultury przez odpowiednie przepisy. Należy zaznaczyć, że regulacje związane z ochroną zabytków mają dwa aspekty – z jednej strony wyznaczają granice prawa własności, a z drugiej ustanawiają ramy prawne, w jakich można je wykonywać.

Jednym z uregulowań stanowiących ograniczenie wykonywania prawa własności jest art. 20 l.p.c.n., który w literze a zakazuje niszczenia dóbr kultury przez odłączanie od nich części wchodzących w ich skład. Ponadto litera b powołanego

przepisu zabrania dokonywania wszelkich zmian, modyfikacji i rekonstrukcji, nawet częściowej, bez wcześniejszej zgody odpowiedniego oddziału INC. Analogiczne rozwiązanie spotykamy w prawie polskim²³. Kolejne istotne normy dotyczące tej kwestii zawarte są w art. 21 l.p.c.n. Przede wszystkim właściciel, zgodnie z literą a powołanego artykułu, musi umożliwić inspektorom INC dostęp do dobra kultury. Niezbędne jest uprzednie powiadomienie go, choć w nagłych przypadkach dopuszcza się przeprowadzenie kontroli bez spełnienia tego wymogu. Analogiczne uregulowanie zawiera w Polsce art. 38 i następnym u.o.o.z. Należy jednak zauważyć, że w odróżnieniu od modelu polskiego, peruwiański ustawodawca nie uregulował szczegółowo przebiegu i sposobu dokumentowania postępowania kontrolnego.

Artykuł 21 lit. b l.p.c.n. pozwala odpowiednio upoważnionym badaczom na dostęp do dobra kultury na warunkach z art. 21 lit. a l.p.c.n. Pomimo faktu, że nie jest to wprost wyrażone w przepisie, wydaje się, że taki dostęp powinien służyć jedynie celom badawczym bądź naukowym. Podobnie, choć bardziej szczegółowo, normują tę instytucję art. 29 i 30 u.o.o.z. Litera c art. 21 l.p.c.n. zobowiązuje właściciela do zapewnienia dokumentacji historycznej, własnościowej i innej, która może być wymagana z racji badań naukowych. Polski ustawodawca ograniczył się w art. 25 ust. 1 u.o.o.z. do nałożenia obowiązku posiadania przez właściciela dokumentacji konserwatorskiej. Artykuł 21 lit. d l.p.c.n. stanowi, że właściciel zobowiązany jest do pozwolenia na wykonanie niezbędnych prac przez INC, jeśli jest to

4. Irrygacje niszczące prekolumbijskie piramidy w Hualmay.

4. Irrigation damaging pre-Columbian pyramids in Hualmay.

konieczne dla najlepszego zachowania dobra kultury. Ta instytucja nie ma odpowiednika w prawie polskim, które kładzie nacisk raczej na zgodność z zaleceniami konserwatorskimi niż na podmiot wykonujący prace. Jak głosi art. 6 ust. 3 l.p.c.n. na właścicielu spoczywa obowiązek zarejestrowania nieruchomości dobra kultury, ochrony i opieki nad nim zgodnie z zaleceniami wydanymi przez INC oraz niezwłocznego zgłoszenia każdego działania, które mogłoby mu zagrażać. Przepis literalnie odnosi się jedynie do nieruchomości dóbr kultury pochodzących z czasów prekolumbijskich. Jednak biorąc pod uwagę, że art. 7 ust. 2 l.p.c.n. zawiera analogiczne zobowiązania w stosunku do właściciela ruchomych dóbr kultury oraz że art. 15 ust. 2 i art. 17 l.p.c.n. mówią o obowiązkowej rejestracji dóbr wchodzących w skład dziedzictwa kulturowego, wydaje się, że takie same obowiązki ciążyą również na właścicielach nieruchomości dóbr kultury pochodzących z epok późniejszych. Odmienny pogląd byłby niekonsekwentny i pozostawałby w rażącej sprzeczności z *ratio legis* ochrony dziedzictwa kulturowego. Podsumowując ten krótki przegląd obowiązków nałożonych na właściciela, trzeba zwrócić uwagę, że ustawodawca peruwiański posługuje się inną niż polski metodą regulacji tego zagadnienia. W odróżnieniu od szczegółowych przepisów z u.o.o.z. postanowienia l.p.c.n. są syntetyczne i bardzo ogólne, co zwiększa rolę aktów prawnych rangi podustawowej oraz orzecznictwa. Rezygnacja ze ściśle określonych przepisów rozszerza też zakres uznania administracyjnego. Takie rozwiązanie niesie ze sobą niebezpieczeństwo nadmiernego ograniczania prawa własności. Negatywnie należy też ocenić nieprecyzyjne przepisy dotyczące ochrony nieruchomości dóbr kultury.

Zagwarantowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego Peru służy obowiązkowa, zgodnie z art. 17 l.p.c.n., rejestracja. Na mocy art. 16 ust. 1 i 2 l.p.c.n. stanowiska archeologiczne i obiekty nieruchome wpiswane są do Narodowego Rejestru Dóbr Nieruchomych Wchodzących w Skład Dziedzictwa Kulturowego Narodu, a artefakty do Narodowego Rejestru Dóbr Ruchomych Wchodzących w Skład Dziedzictwa Kulturowego Narodu. Oba te rejestry, zgodnie z art. 15 ust. 1 l.p.c.n., tworzą Narodowy Elektroniczny Rejestr Dóbr Wchodzących w Skład Dziedzictwa Kulturowego Narodu (zwany dalej Rejestrem). Według art. 15 ust. 2 na Rejestr składa się zbiór kart technicznych. Wobec istnienia odpowiedzialności administracyjnej i cywilnej za niedopełnienie przez

właściciela dobra kultury obowiązku rejestrowego, szczególne znaczenie ma wydawanie przy wpisie Certyfikatu Rejestrowego. Artykuł 14 l.p.c.n. czyni organem odpowiedzialnym za sporządzenie, prowadzenie i aktualizację Rejestru INC. Także w Polsce wpis zabytku do rejestru stanowi, zgodnie z u.o.o.z., podstawową formę jego ochrony.

Podobnie jak art. 36 u.o.o.z., prawo peruwiańskie reguluje prowadzenie robót przy zabytku nieruchomym, co na mocy art. 22 ust. 1 l.p.c.n. wymaga wcześniejszej zgody INC. Jej brak, zgodnie z ust. 2 powołanego artykułu, powoduje nieważność pozwolenia na budowę. W odróżnieniu od ustawy polskiej l.p.c.n. nie zawiera jednak szczegółowej regulacji dotyczącej wydawania zgody. Według art. 22 ust. 3 l.p.c.n. prace prowadzone pomimo jej braku lub w sposób sprzeczny z zaleceniami wydanymi przez INC mogą być na jego żądanie wstrzymane. Artykuł 22 ust. 4 l.p.c.n. upoważnia INC do wydania nakazu przywrócenia dobra kultury do stanu poprzedniego na koszt naruszcycieli, chyba że jest to fizycznie niemożliwe. Na gruncie prawa polskiego analogiczne regulacje zawiera art. 43 i nast. u.o.o.z. W stosunkach peruwiańskich ważną rolę odgrywa upoważnienie INC do korzystania ze środków przymusu, jeśli będzie to konieczne do wstrzymania prowadzonych prac. Natomiast instytucją prawną nieposiadającą odpowiednika w u.o.o.z. jest przyznanie właścicielowi nieruchomości dobra kultury roszczenia o czasowe wykwaterowanie w celu wykonania remontu w terminie ustalonym w projekcie konserwatorskim, zaaprobowanym przez INC (art. 12 ust. 1 l.p.c.n.). Uchybienie temu terminowi jest sankcjonowane grzywną nakładaną przez INC i nie narusza obowiązku dokonania przez właściciela konserwacji przedmiotowego dobra. Zamieszczenie w art. 12 ust. 2 l.p.c.n. tego postanowienia ma na celu zapobieganie nadużywaniu przez właścicieli prawa do wykwaterowania.

W odniesieniu do obiektów ruchomych, na mocy art. 7 ust. 3 l.p.c.n., właściciel ma również obowiązek zgłoszenia właściwemu organowi prowadzenia przy nich prac konserwatorskich czy restauracyjnych. Jednak w porównaniu z nieruchomymi dobrami kultury poziom ochrony jest niższy, gdyż wymaga się tu tylko zgłoszenia restauracji, a nie uzyskania wcześniejszej zgody INC.

Zachowaniu dziedzictwa kulturowego służy również uregulowanie zawarte w art. 30 l.p.c.n. mówiące o wymogu wcześniejszej zgody INC na przyznanie koncesji na wykorzystanie obszarów lub akwenów

5. Świeżo ograbione groby kultury Chancay w Cerro Colorado.
5. Recently looted graves of the Chancay culture in Cerro Colorado.

wodnych. Jej brak skutkuje bezwzględną nieważnością koncesji. Rozwiązanie to jest szczególnie istotne w warunkach peruwiańskich, w których rozległe obszary są przyznawane prywatnym przedsiębiorstwom w celu prowadzenia na nich działalności gospodarczej. Dostęp na te tereny, a w konsekwencji również kontrola państwowa nad wykonywaniem koncesji, jest nieraz bardzo utrudniony z powodu warunków geograficznych i stanu rozwoju infrastruktury. Jednym z najbardziej dobitnych przykładów są koncesje przyznawane na poszukiwanie ropy naftowej w peruwiańskiej Amazonii. Wspomniane postanowienia mają zapobiegać zagrożeniu dziedzictwa kulturowego przez niekontrolowane inwestycje (il. 4).

W peruwiańskim systemie ochrony dziedzictwa kultury ograniczenia dotyczą nie tylko prawa własności dóbr kultury i sposobu jego wykonywania czy działalności mogącej zagrażać ich zniszczeniem bądź uszkodzeniem, lecz również obrotu zabytkami. Pomimo że art. 9 ust. 1 i art. 42 ust. 1 *in principio*

l.p.c.n. deklarują swobodę przenoszenia praw do dóbr kultury, to jednak ograniczają ją tylko do terytorium Peru. Kolejnym ograniczeniem jest przepis art. 9 ust. 3 l.p.c.n. zabraniający przenoszenia praw do dóbr kultury na osoby skazane za przestępstwa z Tytułu VIII Księgi II c.p., czyli skierowane przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Zgodnie z art. 42 ust. 3 l.p.c.n. zakaz ten dotyczy także przenoszenia własności kolekcji. Artykuł 9 ust. 5 l.p.c.n., którego treść niepotrzebnie powtarza także art. 42 ust. 2 zd. 1 l.p.c.n., wyklucza zbycie indywidualnego obiektu należącego do kolekcji, chyba że właściwy organ na podstawie art. 42 ust. 2 zd. 2 l.p.c.n. wyda na to uprzednią zgodę. Dodatkowym utrudnieniem obrotu jest państwowe prawo pierwokupu, ustanowione odpowiednio przez art. 9 ust. 4 i art. 42 ust. 1 zd. 2 l.p.c.n., którego nierespektowanie skutkuje nieważnością czynności. Ponadto podmioty zawodowo trudniące się handlem dobrami kultury zobowiązane są na mocy art. 16 ust. 7 do zarejestrowania się w Narodowym Rejestrze Osób Fizycznych i Prawnych,

zajmujących się handlem Dobrami Wchodzącymi w Skład Dziedzictwa Kulturowego Narodu. Artykuł 18 zd. 1 i art. 42 ust. 1 *in fine* l.p.c.n. stanowią, że każda transakcja dotycząca dóbr kultury lub kolekcji, w której skład wchodzi takie dobra, musi być zarejestrowana przed właściwym organem. Uchybienie temu obowiązkowi skutkuje nieważnością czynności, zgodnie z art. 9 ust. 2 l.p.c.n. Ponadto w przypadku braku zgłoszenia nabycia indywidualnych dóbr kultury zastosowanie ma domniemanie bezprawnego nabycia z art. 18 zd. 2 l.p.c.n., prowadzące – według powołanego przepisu – do przypadku przedmiotowego dobra kultury *ex lege* na rzecz Państwa. Takie niezwykle rygorystyczne uregulowania zdecydowanie różnią się od rozwiązań przyjętych w bardziej liberalnym prawie polskim²⁴. *Ratio legis* peruwiańskich przepisów jest chęć zapobieżenia występującemu na masową skalę rabunkowi dziedzictwa narodowego²⁵ (il. 5).

Obok obrotu, zgodnie z art. 32 l.p.c.n., restrykcje dotyczą również przewozu dóbr kultury wewnątrz terytorium Peru. Powołany przepis mówi, że oprócz zapewnienia bezpiecznych warunków transportu niezbędne jest zgłoszenie faktu przewozu i miejsca przeznaczenia właściwym władzom.

W odróżnieniu od polskiej ustawy, która w art. 51 co do zasady dopuszcza wywóz zabytków za granicę, prawo peruwiańskie w art. 33 l.p.c.n. formułuje generalny zakaz takich działań. Określone w art. 34 l.p.c.n. wyjątki mają charakter wyłącznie czasowy i, zgodnie z ust. 2, dobra kulturowe mogą przebywać poza Peru tylko rok, z możliwością jednokrotnego przedłużenia tego okresu o kolejny rok. Rozwiązanie to jest diametralnie różne od przyjętego w Polsce, gdzie artykuły 51 i 52 u.o.o.z. dopuszczają wywóz zabytków na stałe. Ponadto prawo peruwiańskie niezwykle wąsko formułuje zakres wyłączeń, które dopuszczają wywóz dobra kultury dla celów: organizacji wystaw naukowych, artystycznych lub kulturowych; badań naukowych lub konserwacji, które nie mogą być przeprowadzone w Peru, oraz wyposażenia placówek dyplomatycznych (art. 34 ust. 1 lit. a-d). W artykule 34 ust. 1 l.p.c.n. dodatkowo podkreślone jest, że wywóz dopuszcza się tylko w wyjątkowych sytuacjach, a ponadto ust. 3 nakłada obowiązek wykupienia polisy ubezpieczeniowej od wszelkiego ryzyka. Konkretny instrument o charakterze represyjnym, zawarty w art. 10 akapit 1 l.p.c.n., stanowi przepadek na rzecz Państwa dóbr kultury, które usiłowano nielegalnie wywieźć z Peru. Jego zastosowanie jest wyłączone, jeśli przedmiotowe

dobra zostały skradzione lub zrabowane legalnemu właścicielowi, jednak tylko wówczas, gdy niezwłocznie zażąda on ich zwrotu, dowodząc swojego tytułu prawnego do nich. Wydaje się, że powyższe zastrzeżenie nadmiernie ogranicza prawo własności, nie podwyższając zarazem w żaden sposób poziomu ochrony dziedzictwa kulturowego. Podobnie jak w przypadku regulacji przenoszenia prawa do dóbr kultury, te niezwykle restrykcyjne przepisy mają źródło w obawie przed niekontrolowanym wywozem peruwiańskich dóbr kultury. Potwierdzają to art. 35 l.p.c.n., nakładający na peruwiańskie placówki dyplomatyczne obowiązek odzyskiwania zrabowanego dziedzictwa kulturowego, i art. 25 l.p.c.n., deklarujący jako jeden z najważniejszych aspektów współpracy międzynarodowej w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego walkę z obrotem czarnorynkowym.

Rygorystyczny charakter peruwiańskiego systemu ochrony zabytków potwierdza katalog kar administracyjnych, stosowanych przez INC, zawarty w art. 49 l.p.c.n. Za uchybienie względem dobra kultury, tj. dopuszczenie do wystąpienia szkody, próbę nielegalnego wywozu, próbę nielegalnego importu obiektu pochodzącego z innego kraju, grozi grzywna lub wywłaszczenie/przepadek. Natomiast za naruszenie pozostałych obowiązków, nie wyłączając prowadzenia nielegalnych badań archeologicznych, grozi grzywna. Należy zauważyć, że kara za samowolne wykopaliska, które często przybierają po prostu formę zwykłego rabunku, jest zdecydowanie zbyt łagodna, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę nieodwracalne straty dla dziedzictwa kulturowego i nauki, będące wynikiem takich działań. Niezwykle interesujący z teoretycznoprawnego punktu widzenia jest fakt, że przesłanki nałożenia kar administracyjnych często sformułowane są za pomocą cywilnoprawnych pojęć niedbalstwa i winy. Takie rozwiązanie występuje przykładowo przy dopuszczeniu do uszkodzenia dobra kultury (art. 49 ust. 1 lit. b l.p.c.n.) czy niewypełnieniu obowiązków i nieszanowaniu ograniczeń związanych z prawem własności dobra kultury (art. 7 ust. 4 l.p.c.n.).

Dopełnieniem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego są przepisy karnoprawne, zawarte w Tytule VIII Księdze II c.p. W tym kontekście art. 5 akapit 3 l.p.c.n., uznający za czyny zabronione pod groźbą kary wydobywanie, komercjalizację, przewóz i ukrywanie dóbr kultury, pełni tylko funkcję informacyjną. Na uwagę zasługuje też obowiązek denuncjacji nałożony na właściwe organy, wyrażony w art.

6. Odrestaurowany fragment stanowiska w Pachacamac.
6. Restored fragment of a site in Pachacamac.

22 ust. 5 l.p.c.n. w odniesieniu do zniszczenia lub uszkodzenia nieruchomości dobra kultury. Oprócz odpowiedzialności administracyjnej i karnej za szkodę wyrządzoną dobrom kulturowym rodzi też roszczenia cywilnoprawne.

Ostatnim ważnym zagadnieniem uregulowanym w l.p.c.n. jest promocja i propagowanie dziedzictwa kulturowego. W ten sposób realizuje się interes publiczny, zadeklarowany w art. IV l.p.c.n., w postaci promocji, badania i rozpowszechniania dóbr wchodzących w skład dziedzictwa narodowego. Zgodnie z art. 51 l.p.c.n. organem odpowiedzialnym za te zadania w zakresie dziedzictwa archeologicznego jest INC, który ma koordynować i aktywizować działania innych organów, mediów i podmiotów prywatnych. Szczególne znaczenie ma nałożony na INC, na mocy art. 52 l.p.c.n., obowiązek współdziałania w tworzeniu programów kształcenia dzieci i młodzieży w zakresie dotyczącym dziedzictwa kulturowego, do którego prawa, zgodnie z art. VI l.p.c.n., są nieprzenoszalne i przysługują Narodowi.

Prawo dziedzictwa kulturowego wobec współczesnych zagrożeń

Jak wspomniano powyżej, niekontrolowane osadnictwo poważnie zagraża wielu stanowiskom archeologicznym. Pomimo dysponowania przez organy administracji adekwatnym instrumentem prawnym w postaci instytucji z art. 27 l.p.c.n., zjawisko to w dalszym ciągu się nasila. Problem emigracji dotyczy przede wszystkim stanowisk na wybrzeżu, na których powstają liczne dzielnice nędzy. Dobrym przykładem mogą tu być slumsy w Huacho zagrażające stanowisku Cerro Colorado czy osiedla biedoty w Cerro Trynidad w dolinie Chancay niszczące zespoły osadnicze z pierwszych wieków naszej ery²⁰. Niezrozumiałe są powody braku odpowiedniej reakcji władz na to zjawisko. Jednym z nich może być żywiołowy, niekontrolowany i pozbawiony jakiegokolwiek oparcia w prawie proces powstawania nowych slumsów. Innym jest prawdopodobnie niechęć do podejmowania niepopularnych kroków

7. Zasypane śmieciami cmentarzysko w Ancón.
7. Refuse strewn in a cemetery in Ancón.

mogących łatwo wywołać niepokoje społeczne. Wreszcie przyczyną może być również brak odpowiedniej świadomości prawnej i rozeznania wagi tego problemu.

Nieco lepiej przedstawia się sytuacja, jeśli chodzi o oddziaływanie projektów irygacyjnych i inwestycyjnych. Obserwuje się trend do poprzedzania ich ocenami oddziaływania na dziedzictwo kulturowe, czego przykładem może być chociażby budowa drogi między Huambo i Cancó w rejonie Kanionu Colca. Warto podkreślić, że obie te miejscowości to niewielkie wioski – zastosowanie nowoczesnej procedury ochrony dziedzictwa kulturowego należy więc ocenić tym bardziej pozytywnie. Niestety, w przypadku wielu projektów ignorowana jest problematyka dziedzictwa kulturowego, które w skrajnych przypadkach uważa się za przeszkodę w rozwoju społeczno-gospodarczym²⁷. Najbardziej niebezpieczne są niewielkie, lokalne bądź wręcz indywidualne projekty irygacyjne, które często prowadzone są z ominięciem prawa. Tytułem przykładu można przytoczyć

niemal całkowite zniszczenie kilkunastohektarowego stanowiska ceremonialno-osadniczego w Hualmay czy dewastację ośrodków kultury Chancay²⁸. Często do niwelacji terenu pod pola uprawne wykorzystywane są spychacze²⁹, które równają z ziemią piramidy, platformy i architekturę naziemną z czasów prekolumbijskich. Pomimo dysponowania szerokim wachlarzem środków administracyjnych i karnych w postaci nałożenia obowiązku przywrócenia do stanu poprzedniego, grzywien, konfiskat i odszkodowań, organy administracji nie są w stanie zapobiec dewastacji dziedzictwa kulturowego. Główną przyczyną jest bardzo niski poziom świadomości nie tylko prawnej, ale i narodowej emigrantów, z których wielu zostało wyrwanych ze swoich tradycyjnych wspólnot w górach i brak im poczucia tożsamości kulturowej w nowym, obcym dla nich środowisku. Ponadto pewną rolę może odgrywać podobna jak przy problemie nielegalnego zasiedlenia niechęć do poruszania problemów, które z łatwością mogą wywołać niepokoje społeczne.

Oprócz wspomnianych wyżej prób modernizacji zagrożeniem dla dziedzictwa kulturowego może być nadużywanie tradycyjnych form gospodarowania. Nadmierny wypas skutkuje dewastacją reliktyw architektury prekolumbijskiej używanych jako zagrody i tymczasowe schronienia dla pasterzy³⁰. Z powodu niemożności kontrolowania olbrzymich terenów w górach, organy administracji nie są w stanie przeciwstawić się temu procederowi. Analogicznie jak w poprzednich przypadkach przypuszczalnie nie są także skłonne do interwencji, by nie antagonizować stosunków z miejscową ludnością.

Wbrew wyrażonemu w art. 21 lit. a l.p.c.n. zakazowi rozbiórki obiektów archeologicznych wiele z nich wykorzystywanych jest jako tanie źródło budulca dla miejscowej ludności. Dotyczy to przede wszystkim reliktyw wzniesionych z kamienia. Rozwiązaniem tego problemu powinno być raczej konsekwentne wymierzanie dotkliwych kar pienięż-

nych i równocześnie podnoszenie świadomości miejscowej ludności.

Wielki problem stanowi zasypywanie śmieciami niektórych stanowisk, zwłaszcza grobowych. Dobrym przykładem tego procederu jest cmentarzysko w Ancón – jedno z największych prekolumbijskich cmentarzysk w Peru. Ponieważ jego teren jest wyłączony spod osadnictwa i stanowi duży, płaski obszar położony w bezpośrednim sąsiedztwie dzielnic biedoty, to jest zasypywany odpadami i gruzem. Wbrew wynikającemu z l.p.c.n. obowiązkowi dbałości o dziedzictwo kulturowe strefa archeologiczna nie została nawet ogrodzona (il. 7).

Jednak niewątpliwie najpoważniejszym zagrożeniem dla zachowania dziedzictwa narodowego Peru jest występujący na masową skalę proceder rabowania stanowisk archeologicznych. Dotyczy on w szczególności cmentarzysk i stanowisk ceremonialnych. *Huaqueros* zabierają tylko przedmioty

8. Pozostawione przez rabusiów elementy wyposażenia grobu kultury Chancaay (X-XV w.).

8. Elements of the outfitting of a grave of the Chancaay culture (10th-15th century) left behind by robbers.

posiadające znaczną wartość rynkową, pozostawiając na zniszczenie pozostałe artefakty i dewastując relikty nieruchome. W ten sposób następuje bezpowrotna utrata nie tylko wielu unikatowych znalezisk archeologicznych, lecz również pozbawienie ich kontekstu archeologicznego, niosącego ze sobą wiele wartościowych informacji, których w inny sposób nie da się uzyskać. Uregulowania l.p.c.n. dotyczące obrotu dobrami kultury nie znajdują tu zastosowania, gdyż przedmioty takie często są sprzedawane na czarnym rynku. Pozytywnie należy natomiast ocenić system walki z wywozem dóbr kultury za granicę, który umożliwia coraz sprawniejsze zapobieganie dewastowaniu dziedzictwa narodowego (il. 8).

Należy na koniec podkreślić pozytywny trend, jakim jest coraz bujniejszy rozwój archeoturystyki. Poprzez wykorzystanie stanowisk archeologicznych jako atrakcji turystycznych wspomaga się rozwój społeczności lokalnych, co powoduje zmianę ich stanowiska wobec dziedzictwa kulturowego i zaprzestanie traktowania go w kategorii przeszkody opóźniającej modernizację. Drugim pozytywnym aspektem jest zintensyfikowanie badań nad stanowiskami archeologicznymi, ich konserwacja i rekonstrukcja w ramach zaadaptowania ich dla potrzeb ruchu turystycznego. Przykładami takich działań mogą być inkaskie stanowisko w Huamanmarca³¹, pochodząca z XI-XV w. osada w Uyu Uyu³² czy wielkie centrum ceremonialne w Pachacamac w pobliżu Limy (il. 6).

Wnioski

Peruwiański system ochrony dziedzictwa kulturowego jest bardziej zcentralizowany niż jego polski odpowiednik. Głównym organem odpowiedzialnym pozostaje INC, przy niewielkiej możliwości zaangażowania samorządów lokalnych i regionalnych. Rolę Państwa potęguje preferowanie przez prawo własności państwowej, co znajduje potwierdzenie nie tylko w przepisach dotyczących bezpośrednio kwestii własnościowych, lecz również w ukształtowaniu instytucji wywłaszczenia i częstym stosowaniu przepadku dóbr ruchomych na rzecz Państwa.

Pewną wadą l.p.c.n. jest nadmiar ogólnych ujęć ograniczeń prawa własności, co może prowadzić do zbyt szerokiego zakresu uznania administracyjnego przy stosowaniu tych przepisów. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby rozbudowanie i uszczegółowienie legislacji dotyczącej tego przedmiotu.

Pozytywnie należy ocenić system rejestracji dóbr kultury zapewniający kontrolę nad ich inwentaryzacją, konserwacją i ochroną. Bardzo trafnymi rozwiązaniami są również normy dotyczące uwzględnienia interesów dziedzictwa kulturowego przy udzielaniu koncesji, prowadzeniu prac budowlanych i remontowych. Umożliwiają one ochronę zabytków archeologicznych w ramach procesów inwestycyjnych, zapobiegając równocześnie traktowaniu ich jako przeszkody na drodze do modernizacji. Udaną, choć niestety niestosowaną w praktyce, instytucję stanowi także przeniesienie osób nielegalnie zajmujących teren stanowiska archeologicznego, co jest odpowiedzią na specyficzny dla warunków peruwiańskich problem.

Zbyt rygorystycznie natomiast ukształtowane są zasady obrotu dobrami kultury i ich wywozu za granicę. Przepisy te w istotny sposób ograniczają działalność gospodarczą, a ich restrykcyjne postanowienia nie mają znaczenia dla obrotu na czarnym rynku, w ramach którego dokonuje się wywozu większości zabytków archeologicznych z Peru. Bardziej adekwatny środek stanowią, w mojej ocenie, sankcje karne czy administracyjnoprawne.

Swoistą cechą ustawy peruwiańskiej jest stosunkowo częste stosowanie konstrukcji wywodzących się z prawa cywilnego. Tytułem przykładu można tu wskazać niedbalstwo i winę jako przesłanki odpowiedzialności administracyjnoprawnej, prawo pierwokupu czy nieważność czynności prawnych.

Podstawowym problemem jest częste omijanie przepisów bądź wręcz ich niestosowanie przez władze lokalne. Taka sytuacja jest niedopuszczalna, gdyż powoduje, że wiele zabytków ulega zniszczeniu lub nieodwracalnemu uszkodzeniu, pomimo istnienia norm prawnych, które mogłyby zapewnić im odpowiednią ochronę. Wielką trudność stanowi też niski poziom świadomości prawnej i kulturowej członków społeczności lokalnych, którzy często postrzegają dziedzictwo kulturowe tylko jako przeszkodę przy modernizacji. Trzecim wyzwaniem pozostaje pogodzenie rozwoju miejscowych społeczności z wymogami ochrony dziedzictwa kulturowego. Odpowiedzi na nie dostarcza w dużym stopniu archeoturystyka – jako źródło dochodów wpływających z promocji zabytków archeologicznych i dbałości o nie.

Wydaje się, że niezbędne jest pewne zdecentralizowanie systemu i zaniechanie niepotrzebnych ograniczeń prawa własności, które kępają działalność podmiotów prywatnych, nie poprawiając

jednocześnie ochrony dziedzictwa kulturowego. Ponadto scedowanie części kompetencji na władze lokalne ułatwiłoby szybką i adekwatną reakcję na pojawiające się zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego oraz pomogło zaktywizować społeczności lokalne. Niezbędna jest także promocja i upowszechnienie świadomości kulturowej, zarówno w ramach systemu edukacyjnego, jak i akcji skierowanych do szerszego kręgu odbiorców. Z uwagi na nasilające się procesy degradacji i niszczenia zabytków archeologicznych konieczne jest podjęcie natychmiastowych działań, które pomogą zachować tę niezwykle istotną część światowego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Przypisy

1. S.M. Ziółkowski, L.A. Belan Franco, M. Sobczyk, *El Proyecto Arqueológico "Condesuyos", temporadas 2000-2005*, "Proyecto Arqueológico Condesuyos", vol. III, nr 6, Warszawa 2005, s. 11-13.
2. J. Szykalski, *Pradzieje południowego Peru*, „Studia Archeologiczne” XXXVIII, Wrocław 2005, s. 46-49.
3. A. Krzanowski, *Kultura Chancay: Środkowe Wybrzeże Peru u schyłku epoki prekolumbijskiej (X-XVI w.)*, Kraków-Warszawa 2008, s. 5-11; tenże, *Chancay: una cultura desconocida?* [w:] *Estudios sobre la cultura Chancay; Peru*, red. A. Krzanowski, Kraków 1991, s. 19-32.
4. M. Książkiewicz, *Geologia dynamiczna*, Warszawa 1968, s. 41-57.
5. G. Presbitero Rodriguez, *Trabajos de puesta en valor de la plataforma ceremonial (ushnu) de sitio arqueológico Achaymarca*, "Proyecto Arqueológico Condesuyos", jw., s. 337-348; P. Van Dalen Luna, *Reconocimiento arqueológico en la cuenca alta del río Chancay-Huaral: margen izquierda (distritos de Atavillos Alto, Santa Cruz de Andamarca y Pacaraos)*. *Nuevos datos para comprender los procesos socio-culturales Atavillos*, "Kullpi" 2007, nr 3, s. 57-148.
6. V. Vilímek i in., *Geomorphological research of large-scale slope instability at Machu Picchu, Peru*, "Geomorphology" 2007, vol. 89, s. 241-257.
7. *Trwa powietrzna ewakuacja turystów z Machu Picchu*, „Rzeczpospolita” z 28.01.2010.
8. S. Brooks, *Prehistoric agricultural terraces in the Rio Japo Basin, Colca Valley; Peru*, University of Wisconsin-Madison 1998, s. 224-228; A.J. Espalda Belmonte, *Huamanmarca: de la investigación a revalorización*, „Proyecto Arqueológico Condesuyos”, vol. I, nr 3, Warszawa 2000/2001; G. Presbitero Rodriguez, *Trabajos de puesta...*, jw., s. 61-126.
9. C.T. Patterson, P.E. Lanning, *Changing settlement patterns on the central Peruvian coast*, "Ñawpa Pacha" 1964, vol. 12, s. 113-123.
10. L.J. Fuentes Sadowski, *La ocupación Lima del valle bajo de Chancay*; "Kullpi" 2007, nr 3, s. 15-56; A. Krzanowski, *Kultura Chancay...*, jw., s. 24-33.
11. S. Brooks, *Prehistoric agricultural...*, jw., s. 224-228; E.A. Bazan Peréz, *Relación comunidad-patrimonio arqueológico en El sector Moxeke, Valle de Casma, Perú. Aproximación al entendimiento entre arqueólogos y poblaciones*, "Iberoamerica Global" 2008, vol. 1, nr 4, s. 165-186.
12. S. Brooks, *Prehistoric agricultural...*, jw., s. 224-228.
13. E.A. Bazan Peréz, *Relación...*, jw., s. 165-185; A. Krzanowski, *Kultura Chancay...*, jw., s. 53-67.
14. S. Brooks, *Prehistoric agricultural...*, jw., s. 138-167.
15. Tenże, s. 224-228; E. García Calderón, *La joya arqueológica del Valle del Colca, Arequipa, Perú. El conjunto arqueológico Uyo Uyo: su restauración y puesta en valor*, "Arkinka" 2007, nr 139, s. 74-87.
16. S. Brooks, *Prehistoric agricultural...*, jw., s. 224-228; P. Van Dalen Luna, *Reconocimiento arqueológico...*, jw., s. 57-148.
17. S. Brooks, *Prehistoric agricultural...*, jw., s. 224-228.
18. A. Krzanowski, *Chancay: una cultura...*, jw., s. 19-32.
19. T. Kaiser, *The Antiquities Market*, "Journal of Field Archaeology" 1990, vol. 17, nr 2, s. 205-210; V. Falcon Huayta, M. Juarez Ubillus, *Historia de una subasta o la subasta de nuestra historia*, Lima 2007, s. 1-10.
20. D. Shoobridge, *Perfil de Área Protegida - Perú Reserva Nacional de Lachay*; 2003, <http://www.parkswatch.org/parkprofile.php?l=eng&country=per&park=lanr> (dostęp 20.02. 2010).

21. T. Kaiser, *iw.*, s. 205-210.
22. Por. K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa-Kraków 2007, s. 70-82; J. Prószyński, *Dziedzictwo kultury Polski: jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001, s. 57-59; P. Dobosz, *Administracyjnoprawne instrumenty kształtowania ochrony zabytków*, Kraków 1997, s. 27-89.
23. Por. K. Zeidler, *iw.*, s. 15-21; J. Prószyński, *iw.*; P. Dobosz, *iw.*, s. 21-90.
24. Por. W. Kowalski, *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Kraków 2004, s. 120-131.
25. P. Gerstenblith, *Cultural Heritage Legal Summary*, "Journal of Field Archaeology" 2005, vol. 30, nr 4, s. 457-463; T. Kaiser, *The Antiquities Market...*, *iw.*, s. 205-210.
26. L.J. Fuentes Sadowski, *La ocupación Lima...*, *iw.*, s. 24-33.
27. E.A. Bazan Pérez, *Relación...*, *iw.*, s. 165-186.
28. A. Krzanowski, *Chancay: una cultura...*, *iw.*, s. 19-32; tenże, *Kultura Chancay...*, *iw.*, s. 5-11.
29. Tamże.
30. P. Van Dalen Luna, *Reconocimiento arqueológico...*, *iw.*, s. 57-148.
31. A.J. Espalda Belmonte, *Huamanmarca: de la investigación...*, *iw.*, s. 61-126.
32. E. Garcia Calderón, *La joya arqueológica...*, *iw.*, s. 74-87.

THE PROTECTION OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF PERU

The article contains an interdisciplinary presentation of the protection of the archaeological heritage of Peru. The author discusses prime cultural and natural factors posing a threat to the relics of ancient civilisations. Special emphasis is placed on dangers associated with man's activity, which legal norms are capable of effectively counteracting. A depiction of the Peruvian legal state and its comparison with Polish law intends not only to depict solutions serving the protection of archaeological monuments but also to delineate a model of regulating laws protecting the cultural heritage. The key features of the examined legislation include centralisation, preference for state ownership and

activity, considerable restrictions of the right of ownership and the civil law circuit of cultural property. The application of the institutions of civil law and the private legal model of regulating the protection of cultural property is a relatively frequent phenomenon.

A practical analysis of the functioning of binding legal regulators and their effectiveness in preventing the degradation of cultural heritage made it possible to formulate proposals of legal changes and postulates of undertakings capable of increasing the effectiveness of the law concerned with the protection of cultural property in Peru.